

Ryska, vitryska och ukrainska

Ryssland, Belarus (Vitryssland), Ukraina,
Centralasien, Baltikum

- Ryska är ett av de tio största språken i världen.
- Ryska ingår tillsammans med ukrainska och vitryska i ett språkkontinuum som påminner om det nordiska.
- Skrivs med det kyrilliska alfabetet.

RYSKA	UKRAINSKA
<p>Лев и лисица Лев лежал у себя в пещере. Он лежал там день и ночь. Из пещеры было слышно лишь его слабое усталое рычание. – Он заболел, - решили звери. Им стало его жалко. Они стали приносить ему в пещеру маленькие подарки.</p>	<p>Лев і лисиця Лев лежав у своїй печері. Він лежав там день і ніч. Було лише чутно його втомлене, тихе гарчання. – Він захворів, – думали звірі й жаліли його. Вони почали навідуватися до лєвової печери з гостинцями.</p>
SVENSKA	VITRYSKA/BELARUSISKA
<p>Lejonet och räven Lejonet låg i sin grotta. Han låg där både dag och natt. Man hörde bara små trötta rytanden från honom. – Han är sjuk, tänkte djuren och tyckte synd om honom. De började gå in i lejongrottan med små presenter.</p>	<p>Леў і лісіца Леў ляжаў у сваёй пячоры. Ён ляжаў там і днём і ноччу. Вы толькі што чулі трохі стомлены роў ад яго. – Ён хворы, думалі жывёлы і шкадаваў яго. Яны пачалі хадзіць у пячору льва з невялікімі падарункамі.</p>

Ryska hör till de 10 största språken i världen med ca 145 miljoner talare bara i dagens Ryssland, där det är officiellt språk enligt lag sedan 1992. Språket används dessutom fortfarande i stor utsträckning i många av de länder som tidigare tillhörde Sovjetunionen, trots att ett flertal av dem i dag har återtagit sina nationella språk. Därför finns det i dag ett mycket stort antal människor utöver de som har sitt ursprung i Ryssland som har ryska som andraspråk, har haft det som skolspråk eller som har genomgått sin högre utbildning på ryska.

Skriftspråk

Det kyrilliska alfabetet

versal	gemen	svensk translitteration, uttal el. funktion
А	а	a
Б	б	b
В	в	v
Г	г	g
Д	д	d
Е	е	je
Ё	ё	jo
Ж	ж	zj
З	з	z
И	и	i
Й	й	j
К	к	k
Л	л	l
М	м	m
Н	н	n
О	о	o

versal	gemen	svensk translitteration, uttal el. funktion
П	п	p
Р	р	r
С	с	s
Т	т	t
У	у	u
Ф	ф	f
Ц	ц	ts
Х	х	ch
Ч	ч	tj
Ш	ш	sj
Щ	щ	sjtj
Ъ	ъ	hårdtecknet
Ы	ы	y
Ь	ь	mjuktecknet
Э	э	e
Ю	ю	ju
Я	я	ja

Många tecken i det kyrilliska alfabetet liknar eller sammanfaller med de latinska, men det finns också ett antal tecken/bokstäver som snarare påminner om de grekiska. Det beror på att tecknen är hämtade från en äldre version

av det grekiska alfabetet, som ju också det latinska är baserat på. Man kan dock inte förutsätta att tecken som ser likadana ut som i svenskan också representerar samma språkljud som här. Många tecken i det kyrilliska alfabetet representerar språkljud som inte finns i svenska och för att förstå hur de ska uttalas kan man behöva transkribera dem med latinska bokstäver. Regler för hur man transkriberar kyrillisk skrift till svenska finns i boken *Svenska skrivregler* (utgiven av Språkrådet).

De kyrilliska bokstäverna kan se väldigt olika ut beroende på om de skrivs för hand eller är tryckta.

Samma uppsättning bokstäver som används för att skriva ryska används även för bulgariska och makedonska. Vitryska och ukrainska har utöver dessa några egna tecken vardera: Vitryska: i, ŷ och Ukrainska: r, i, ĩ.

Ryska i Sverige

I Sverige finns det ca 30 000 rysktalande (Parkvall 2015). Den största gruppen kom förmodligen till Sverige efter Sovjetunionens sammanbrott 1991. Sverige och Ryssland har många historiska förbindelser som går långt tillbaka i tiden. I över 100 år har man kunnat studera ryska på svenska universitet och sedan andra världskriget har ryska blivit ett allt viktigare språk för svenskar att lära sig. Det finns alltså i dag ganska god språklig kompetens för ryska att tillgå, både på akademisk nivå och bland professionella språkarbetare med olika specialkompetenser.

Översättning och tolkning

Ryska har ett starkt normerat skriftspråk, det gäller allt från rättstavning till ordförrådet och stil i både fackspråk och litteratur, som alla använder sig av – och det råder en stor enighet om vad som hör till det ”rätta” standardspråket och inte. Att skriva och översätta till ryska vållar sällan några tekniska problem, eftersom kyrilliska teckenuppsättningar i dag ingår som standard i de flesta datorers typsnittssamlingar. Det finns få dialektala skillnader i ryskan och därmed är risken liten att två rysktalande inte skall förstå varandra.

Det bör inte vara något större problem att hitta en översättare eller tolk. Det finns 25 auktoriserade översättare till och 16 från ryska, samt 95 auktoriserade tolkar i Kammarkollegiets register.

Tolkning och översättning med ukrainska eller vitryska förekommer sällan

i Sverige och man har inte lagt några resurser på att utbilda professionella tolkar eller översättare för dessa språk. Det beror gissningsvis på att de flesta från Ukraina eller Belarus/Vitryssland förstår och läser ryska på en väldigt hög nivå. Men det finns ändå 3 auktoriserade översättare till ukrainska, 2 från ukrainska, 2 till belarusiska/vitryska, samt 4 auktoriserade ukrainska tolkar.

Hur skiljer sig ryska, vitryska och ukrainska från varandra?

Ryska hör, tillsammans med vitryska och ukrainska, till den östslaviska grenen i den indoeuropeiska språkfamiljen. Dessa tre språk ligger mycket nära varandra och talarna kan ofta förstå de andra språken, ungefär som talare av de nordiska språken kan förstå varandra. Att läsa de andra språken är inte heller så svårt eftersom de skrivs med samma kyrilliska alfabet, fast i lite olika versioner. De olika språken anpassar dock gärna sin stavning till respektive uttal, ta till exempel namnet på Rysslands före detta premiärminister nedan (svensk transkribering kursiverad):

ryska: Дмитрий Медведев – *Dmitrij Medvedev*

ukrainska: Дмитро Медведєв – *Dmitro Medvedev*

vitryska: Дзмітрый Мядзведзеў – *Dzmitryj Mjadzvedzeu*

Ukrainska

Befolkningen i Ukraina är överlag tvåspråkig med både ukrainska och ryska men man kan räkna med att de flesta äldre behärskar ryska bättre än ukrainska, framförallt i skrift. Det finns också en geografisk skillnad – i västra Ukraina talas oftare ukrainska på gatan än i de östra delarna. I det stora hela gör människorna i hela landet ingen stor sak av de eventuella skillnaderna mellan sina två vardagsspråk – politikerna har dock på sistone genom olika påbud för medierna försökt att styra bort från ryskan och mot ukrainska som huvudspråk, och det har mött folkliga protester. Den nuvarande presidenten Volodymyr Zelenskij som tillträdde i maj 2019, har uttryckligen deklarerat att han inte vill godkänna språklagar som utnämner ukrainska till huvudspråk på bekostnad av ryskan.

I Ukraina finns det också ett talat blandspråk, kallat *surzjik*, som har sina rötter i 1700-talets ryska imperiebygge. Det används än i dag av både de i

grunden ryskspråkiga och de ukrainskspråkiga invånarna i landet som vardagsspråk men är ingens modersmål eller förstaspråk i en strikt bemärkelse.

Vitryska (belarusiska)

De allra flesta av de tio miljoner invånarna i Vitryssland/Belarus talar ryska, inte vitryska. Vitryska har en mycket svag ställning i det egna landet; i dag är det mindre än tio procent av invånarna som talar vitryska till vardags. Antalet skolor som har vitryska som undervisningsspråk minskar för varje år och universiteten är genomgående ryskspråkiga. Vitryskan har aldrig haft någon stark ställning. I århundraden har ryska och polska varit de främsta språken för den lärda klassen i de vitryska städerna; vitryskan har setts som landsbygdens språk. Men inte heller på landsbygden har vitryskan haft någon större utbredning och väldigt få har knutit någon nationell identitet till språket. Inte förrän i början av 1900-talet utvecklades ett enhetligt vitryskt skriftspråk. (Ryska och ukrainska hade utvecklade litteraturspråk redan på 1700-talet.) Så när förryskningen satte in – först under Tsarryssland och sedan under Sovjetunionen – möttes den inte av något större motstånd. Under efterkrigstiden flyttade folk till städerna där de uppmuntrades att gå över till ryska, något som gav ekonomiska fördelar i form av utbildningar och jobb.

Även i Vitryssland/Belarus finns ett blandspråk med ryska inslag som kallas *trasyanka*. Det har uppstått under efterkrigstiden (andra världskriget) och beskrivs som ryska med vitryskt uttal och en del vitryska ord.

När Vitryssland sedan blev ett självständigt land 1991 och den första regeringen snabbt ville stärka vitryskans ställning stötte man på motstånd från människor som antingen hade talat ryska i generationer eller som nyligen övergått till att använda ryska också som vardagsspråk. I en folkomröstning 1995 valde till slut över 80 procent att i stället återinföra ryskan som officiellt språk. Regimen med Aleksandr Lukasjenka i spetsen stöder visserligen användandet av vitryska officiellt, men i praktiken har dess ställning snarare försvagats: numera är alla tv-nyheter på ryska, offentliga webbplatser finns inte längre på bägge språken, lagar och andra dokument översätts inte till vitryska trots att lagen kräver det.

Vitryssland eller Belarus, vitryska eller belarusiska?

Språkrådet rekommenderar i dag i första hand *Belarus* som svenskt namn på landet. *Vitryssland* har dock använts i Sverige sedan 1600-talet, och är ännu en vanlig alternativform i allmänspråket. Språket kallas i konsekvensens namn allt oftare *belarusiska*, men *vitryska* är en vanlig benämning även i sammanhang där nationsnamnet *Belarus* används.

Många förknippar benämningen Vitryssland med icke önskvärda historiska relationer mellan Ryssland och Vitryssland. Statsmakten i landet har också uttryckt att andra länder, som använder det latinska alfabetet, bör använda formen *Belarus*. Det svenska utrikesdepartementet har hörsammat detta, och i den senaste utgåvan av *Utrikes namnbok* (2020) anges följande:

*Belarus*⁴; *Republiken Belarus*; *BY* | *belarusier* | *belarusisk*

Namnet Vitryssland omnämns endast i fotnoten: "Belarus är kortformen i formella sammanhang. I medie- och allmänspråket förekommer ofta Vitryssland med invånarbetegnelsen vitryss och adjektivet vitrysk."

Det hör dock till ovanligheterna att länder byter ut ett eget och sedan länge etablerat namn på en främmande nation, en så kallad exonym (Vitryssland), mot det främmande landets egen benämning, en så kallad endonym (Belarus).

Många länder har en motsvarande namnform till Vitryssland, som Finland (*Valko-Venäjä* på finska), några har bara *Belarus*, som Storbritannien, medan några länder använder båda formerna, som Nederländerna (*Belarus* och *Wit-Rusland*).

Utrikes namnbok kan hämtas på regeringskansliets webbplats:

<https://www.regeringen.se/informationsmaterial/2021/01/utrikes-namnbok/>